

Z literatury

Book reviews

van Duivendijk N. 2024: *ID Handbook of European Birds. Vol. 1. Non-passerines & Vol. 2. Passerines.*

Princeton University Press, Princeton & Oxford (ISBN 978-0691-25357-2). 1 056 str., cena 107 USD nebo 90 GBP.

Když v roce 2010 vyšla informacemi nabitá příručka *Advanced Bird ID Guide: The Western Palearctic* (van Duivendijk 2010), šlo o do té doby výjimečnou publikaci. Byla pozoruhodnou syntézou nejdůležitějších identifikačních (dále v textu jen ID) znaků všech druhů a rozeznatelných poddruhů ptáků Západopalearktické oblasti. Popisy ID charakteristik některých taxonů ptáků bychom tehdy v takovém rozsahu a v tak útlé a malé knížce určené k nošení do terénu (pouhých 304 stran při rozměrech 13 × 21 cm) jinde nenašli. Některé z hlediska určování obtížnější taxony, kupříkladu *Larus heuglini* – podle dnešních poznatků pouze poddruh racka žlutohého *L. fuscus heuglini*, nebo racek americký *L. smithsonianus* zde byly rozepsány až na 86 a 96 drobným (cca 2mm) fontem tištěných řádcích, nicméně šlo pouze o hutný text bez jakýchkoli obrázků s výjimkou devíti pérovek na začátku knihy, znázorňujících topografii ptačího těla. Po prostudování této příručky, která obsahovala všechny šaty všech 1 300 taxonů západopalearktických ptáků, a to v rozsahu území zahrnutého v devítisvazkové monografii *The Birds of the Western Palearctic*, dále v textu jen *BWP* (Cramp et al. 1977–1994), jsem tenkrát v duchu vyslovil tajné přání: „Kéž by někdo vytvořil něco takového i v obrazové podobě!“ Přání se po 14 letech stalo skutečností a v srpnu 2024 se

objevil anglický překlad nizozemského originálu (*Handboek Europese Vogels* publikovaného o dva roky dříve) pod názvem *ID Handbook of European Birds*, dále jen *ID HEB*.

Recenzovaná kniha představuje bez nadsázky jeden z nejvýznamnějších počinů v ptačí knižní literatuře, lze ji označit za skutečně průlomovou, a proto si plně zaslouží podrobnější zhodnocení. Navzdory tomu, že srovnávání knih s různým zaměřením je problematické, přesto (když přemýšlím o půlstoletí, během kterého se velmi intenzivně věnuji knihám o ptácích celého světa) bych si dovolil poznamenat, že vydání této nevšední, průkopnické a mimořádně detailní ID příručky je v Evropě podobně výjimečnou událostí, jakým bylo publikování monografie *BWP* (Cramp et al. 1977–1994) nebo díla *Handbook of Western Palearctic Birds*, dále jen *HWPB* (Shirihai & Svensson 2018) – viz recenze Čapek (1994, 2018).

ID HEB je pozoruhodně podrobně zpracovanou dvousvazkovou ID příručkou, kterou vzhledem ke svému rozsahu 1 056 stran, rozměrům 17 × 24,7 cm a hmotnosti cca 2kg většina uživatelů nebude s sebou nosit do terénu, ale ponechá ji spíše na sedadle auta nebo jim velmi dobře poslouží při domácím studiu. Je až neuvěřitelně nabitá informacemi s více než 5 500 výjimečně kvalitními barevnými fotografiemi s odříznutým pozadím zobrazujícími klíčové ID znaky jednotlivých taxonů ptáků v nejrůznějších sezónních šatech, věkových kategoriích a u obou pohlaví, přičemž nechybí ani poddruhy nebo barevné morfy.

Vynález digitální fotografie znamenal revoluci ve fotografování. Kdybychom

ID HEB srovnali s dobovými fotografickými příručkami evropských ptáků postavenými na analogové fotografii, jmenovitě s na svou dobu (dle čtenářského hodnocení) „pětihvězdičkovou“ knihou velkého formátu od autorů Delin & Svensson (1988), uvidíme propastný rozdíl. Neustále se zdokonalující fotoaparáty (nejnověji digitální bezzrcadlovky) umožňují mimo jiné také stovkám milovníků ptáků pořizovat v nejrůznějších zemích světa vysoce kvalitní a neuvěřitelně ostré snímky, což by s dřívější technikou bylo jednoduše nedosažitelné. Specializovaný software pak dokáže další zázraky, takže i snímek pořízený za zhoršených světelných podmínek lze významně vylepšit na publikovatelnou úroveň. Nils van Duivendijk dříve uvažoval o sestavení *ID* příručky s barevnými ilustracemi, avšak Marc Guyt, zakladatel foto banky AGAMI, která zahrnuje snímky a videa jednotlivých druhů ptáků z celého světa, přišel s návrhem vytvořit zcela novou příručku a jednoduše prohlásil: „My máme potřebné fotografie a ty máš (znáš) ‚všechny‘ *ID* znaky“. Nicméně i tak se záměr zobrazit všechny rozeznatelné šaty každého jednotlivého druhu kvalitními fotografiemi ukázal přetěžkým úkolem, který zabral více než 6 let namísto plánovaných 2–3. I když AGAMI měla velkou fotografickou kolekci, mnoho snímků potřebných k sestavení *ID HEB* stále chybělo. Řada fotografů totiž preferuje focení žádaných druhů, ale kdo by se zabýval třeba pořizováním snímků poláka chocholačky *Aythya fuligula* v prostém šatu, či focením spodní části křídla skřivana lesního *Lullula arborea*?

ID HEB využívá osvědčený Petersonův identifikační systém, pomocí něhož uživatel rychle naviguje ke klíčovým *ID* znakům umožňujícím jednoznačné určení daného taxonu. Svým precizním zpracováním je to určitě příručka pro fajnšmekry splňující nejvyšší standardy.

Volnočasoví ptáčkaři (*birders*) s vysokou úrovní znalostí identifikace napříč avifaunou z ní budou jistě nadšeni stejně jako vyprofilovaní specialisté na jednotlivé skupiny ptáků, nicméně může dobře posloužit také úžeji zaměřeným profesionálním ornitologům, jakož i dalším zájemcům o ptactvo. Úroveň a rozsah zpracování *ID HEB* je doslova dech beroucí. Podle obtížnosti určování konkrétních taxonů ptáků zde na jednotlivých barevných tabulích najdeme rozmanité množství precizně popsaných a upravených digitálních fotografií v rozsahu od dvou (např. berneška malá *Branta hutchinsii*), třech (kukačka dešťová *Coccyzus americanus*) či čtyřech (sedmihlásek švitořivý *Hippolais polyglotta*) přes 11 (slukovec krátkozobý *Limnodromus griseus*, skřivan ouškař *Eremophila alpestris*), 17 (káně lesní ruská *Buteo buteo vulpinus*, ostříž jižní *Falco eleonora*) a 22 (pěnice pokřovní *Curruca curruca* – kromě nominotypického poddruhu jsou zahrnuty také subspecie *blythi*, *halimodendri* a *althaea*) nebo dokonce až po maximální počet 35 fotografií (racek žlutohý *Larus fuscus* vč. poddruhu *L. f. heuglini*, jenž je v knize uveden jako samostatný druh).

Co je kromě jiného na knize velmi cenné a odlišuje ji od jiných *ID* příruček, např. od třetího vydání *Collins Bird Guide* (Svensson et al. 2023), nebo pokud jde o pěvce, tak i od dvou dosud vydaných svazků *HWPB* (Shirihai & Svensson 2018), je skutečnost, že samostatně rozebírá v poslední době oddělené druhy (splity), jmenovitě turpana sibiřského *Melanitta stejnegeri*, kulíka tibetského *Anarhynchus atrifrons*, kolihu hudsonskou *Numenius hudsonicus*, rybáka amerického *Thalasseus acufavidus*, výřečka kyperského *Otus cyprius*, žlunu iberskou *Picus sharpei*, skřivánka turkestánského *Alaudala heinei*, prinii proužkohřbetou *Prinia*

lepida, bramborníčka východoasijského *Saxicola stejnegeri*, lejska středomořského *Muscicapa tyrrenica*, konipasa východního *Motacilla tshutschensis* a lindušku tmavoskvřnnou *Anthus japonicus*. Některé z výše jmenovaných druhů přitom představují z hlediska určování skutečnou výzvu.

V některých případech *ID HEB* poněkud předbíhá současnou taxonomii (cf. Gill et al. 2024), jmenovitě u puštíka laponského *Strix lapponica*, abychom jej odlišili od severoamerického taxonu, puštíka vousatého *Strix nebulosa*, u ketupy západní *Ketupa semenowi* a strakapouda pruhohřbetého *Dedrocoptes lilfordi*, které jiní autoři dosud považují za poddruh ketupy rybí *K. zeylonensis* a strakapouda bělohřbetého *D. leucotos*. Poddruh pěnkavy africké *Fringilla spondiogenys africana* pak příručka uvádí jako samostatný druh *F. africana*.

Ve srovnání s dalšími západopaleartickými příručkami *ID HEB* pokrývá menší území – chybí v ní pohoří Ural a většina evropské části Ruska, Kavkaz, polovina Turecka, Levanta, Makaronésie i paleartická část Afriky. Tudíž obsahuje i méně druhů – 733, např. ve srovnání s *Handbook of Bird Identification* (Beaman & Madge 1998), kde je 886 druhů (vzhledem k roku vydání by jich tam dle současné taxonomie bylo logicky mnohem více), nebo s novějšími publikacemi *Birds of Europe, North Africa and the Middle East* (Jiguet & Audevard 2017) s 860 druhy, *Europe's Birds* (Hume et al. 2021) s 928 druhy a v neposlední řadě s třetím vydáním příručky *Collins Bird Guide* (Svensson et al. 2023), která obsahuje 973 druhů. Pokud bychom srovnávali pouze pěvce, ještě kontrastnější by pak byl rozdíl oproti dílu *HWPB* (Shirihai & Svensson 2018), které zahrnuje i druhy celého Středního východu včetně celého Arabského poloostrova (detaily viz recenze Čapek 2018). Ale nezoufejte, kromě

běžných nebo v Evropě hnízdících druhů v *ID HEB* najdeme celou plejádou nepravdělně se vyskytujících druhů včetně vzácných zatoulanců v jiných *ID* příručkách jen okrajově zmíněných, zatímco v *ID HEB* jsou zpracovány velmi podrobně (např. budníček korunkatý *Phylloscopus coronatus* nebo slavík modrohřbetý *Larvivora cyane*).

U některých vyšších taxonů (řády, čeledi) nebo skupin ptáků (např. velcí rackové) částem zahrnujícím jednotlivé druhy předchází úvodní části, ve kterých je rozebrána faktografie specifická pro danou skupinu zahrnující topografii ptačího těla, určování věku, přepeřování a jeho časování, šaty a věkové kategorie, křídelní vzorce, přesahy rýdovacích per nebo ručních letek, hybridizace apod. U některých skupin nepěvců jsou tyto části podrobnější (např. rackové, rybáči), zatímco u jiných zcela chybí (např. potáplice a šplhavci). Podobně je tomu u pěvců, kde analogické úvodní části najdeme třeba u skřivanů *Alaudidae*, rákosníků *Acrocephalus* spp. nebo bělořitů *Oenanthe* spp., u dalších skupin, jakými jsou třeba budníčci *Phylloscopus* spp., drozdi rodu *Catharus* nebo strnadi *Emberiza* spp., jsou v příručce kromě úvodní statě zařazeny ještě speciální části týkající se detailů hlavy a struktury křídel včetně křídelních vzorců. U pěnic rodu *Curruca*, lejsků rodu *Ficedula* a strnadů *Emberiza* spp. najdeme i detaily ocasů (rýdovacích per).

Páteří *ID HEB* jsou části věnované jednotlivým druhům. Jsou zpracovány velmi precizně, s popisem a znázorněním řady vychytávek s celou plejádou *ID* znaků, které bychom těžko hledali v jiných příručkách. Například u husy polní *Anser fabalis* a h. tundrové *A. serrirostris* jsou kromě jiného zařazeny také detaily hlavy s upozorněním na rozdíly ve tvaru culmenu (slemeno zobáku), dutin mezi mandibulami nebo nehtů

na konci horní mandibuly. Zařazeny jsou nejenom snímky jedinců s charakteristickými ID znaky daného druhu, ale také fotografie jedinců vykazujících znaky pro daný druh ne zcela typické (např. h. tundrová s culmenem konkávního tvaru), které jen podtrhávají variabilitu obou druhů a mimořádnou obtížnost jejich určování v terénu. Puntičkářsky podrobně jsou znázorněni a rozebráni třeba orlí rodu *Clanga* a řada dalších druhů, bez přehánění lze říci „radost pohledět“. *ID HEB* tak dotahuje na ještě mnohem vyšší úroveň obrazovou prezentaci ID znaků, které můžeme vidět v pozoruhodné o něco starší ID příručce francouzských autorů (Jiguet & Audevard 2017), která rovněž využívá vysoce kvalitních digitálních fotografií s odříznutým pozadím, a mohli bychom ji tudíž označit za jakousi předchůdkyni *ID HEB*. U orla iberského *Aquila adalberti* jsou v *ID HEB* názorně popsány barevné fotografie včetně letovek v nersrovnatelně lepší kvalitě a v početnějším zastoupení dokonce i ve srovnání se specializovanými ID příručkami věnovanými dravcům – Clark (1999), Forsman (1999, 2016) nebo Génsbøl (2008). Zapálené ptáčkaře jistě potěší podrobné rozpracování a srovnání ID znaků hrdličky divoké *Streptopelia turtur* a h. východní *S. orientalis*, která v poslední době hnízdí na jižní Moravě a jejímuž výskytu je třeba věnovat pozornost. Velkou poklonu si zaslouží také zcela mimořádně rozpracované a na velmi kvalitních a ostrých fotografiích demonstrované určování rorýsa šedohnědého *Apus pallidus* a r. obecného *A. apus*. Z pěvců bych zmínil alespoň nevšedně podrobně prezentované ID znaky tuhýků *Lanius* spp., rákosníků *Acrocephalus* spp., budníčků *Phylloscopus* spp. (např. nejružnější detaily na hlavě, křídelní vzorce, rýdovací pera atd.), bramborníčka sibiřského *Saxicola maurus*, b. východoasijského

S. stejnegeri a b. černočelého *S. rubicola*, nebo nejružnějších druhů bělořitů *Oenanthe* spp. a lindušek *Anthus* spp. Z výše uvedeného mimo jiné vyplývá, že *ID HEB* v nebyvalé míře novátorsky spojuje vlastnosti ID příručky k určování ptáků v terénu i v ruce a je tak dokonce vítaným barevným obrazovým doplněním i k nejnovější ID příručce Svenssona (2023) určené (nejenom) kroužkovatelům.

Při obrovském množství ID znaků jednotlivých taxonů zahrnutých v knize je výtečnou pomůckou použití tradičního výše zmíněného Petersonova identifikačního systému, který i méně zasvěceného uživatele okamžitě upozorní, na co se soustředit, aniž by musel napřed číst podrobné texty a ty pak následně pracně konfrontovat s obrázky. To je podstatný rozdíl oproti jiným fotografickým i ilustrovaným ID příručkám (např. Lewington et al. 1991, Beaman & Madge 1998, Malling Olsen 2004, Message & Taylor 2005, Shirihai & Svensson 2018 aj.). Nesporným kladem *ID HEB* jsou ve srovnání s jinými díly dostatečně velké obrázky, např. v kontrastu s titěrnými ilustracemi buřňáka madeirského *Pterodroma madeira* a b. kapverdského *P. feae* v příručce Svenssona et al. (2023), jejichž velikost je ale samozřejmě logicky omezena jejím formátem.

Na konci druhého svazku *ID HEB* je samostatná část o rozsahu 12 stran věnovaná nepůvodním druhům ptáků. Po ní následují velice vtipně komentované fotografie představující jednotlivé členy týmu autorů, fotografů a překladatelů, kteří se na vytvoření *ID HEB* podíleli. Např. hlavní autor Nils van Duivendijk je uveden jako „samec v obnošeném zimním šatě (březen)“, Marc Guyt jako „samec přepeřující do zimního šatu (listopad)“, nebo Vincent van der Spek coby „samec v silně obnošeném šatě v pohnízdní sezóně (červen)“ atd.

Vedle všemožných kladů lze v *ID HEB* najít i některé zápory. Do očí bijícím nedostatkem je skutečnost, že autor zcela neočekávaně pomíjí ptačí hlasy, které hrají naprosto klíčovou roli při určování ptáků v terénu a v řadě případů jsou dokonce nezastupitelným ID znakem číslo jedna, např. u kryptických nebo mimořádně podobných druhů, při práci v nepřehledném prostředí nebo v noci, při určování na dálku, kdy pozorovatel není schopen vyhodnotit vizuální ID znaky atp. Bez adekvátní znalosti ptačích vokalizací se neobejde žádný skutečný znalec ptáků! V knize bohužel nejsou zahrnuty v žádné formě, chybí jakýkoli slovní popis, nebo sonagramy, zvukové záznamy na CD/DVD či prostřednictvím QR kódů. Dalším markantním nedostatkem jsou chybějící mapky rozšíření, díky kterým by si uživatel udělal rychlou představu o tom, kde se druh vyskytuje, a to včetně migrantů nebo vzácných zatoulanců. Zahrnutím výše zmíněného by publikace získala ještě více na kvalitě. Vzhledem k tomu, že svazek pěvců je útlejší (má „jen“ 424 stran), by se snad nic nestalo, kdyby se některé skupiny nepěvců přesunuly do druhého svazku v souvislosti s rozšířením počtu stránek při doplnění výše zmíněných údajů. Vzhledem k rozměrům a hmotnosti příručka *ID HEB* stejně není primárně určena k nošení do terénu (viz komentář výše), takže navýšení počtu stran by nemuselo být na závadu.

Za další nedostatek považuji, že autor do příručky nezařadil kolihu tenkozobou *Numenius tenuirostris*. To vypadá, jako kdyby nad ní již zlomil hůl. Ano, momentálně je sice neznámá, nicméně v relativně nedávné době problesklo několik zpráv o jejím pozorování, poslední prokazatelný výskyt v r. 2004. Je třeba zdůraznit, že v ornitologicky zaznamenávané historii jsme zažili již několik případů „zmrtvýchvstání“ některých

po desítky let nezvěstných druhů. A některá znovuobjevení „vyhynulých“ druhů se odehrála i na počátku 21. století! Vzhledem k tomu, že dílo *ID HEB* je postaveno výhradně na fotografiích, mohla autora příručky od zařazení tohoto druhu odradit také neexistence kvalitních barevných snímků. Vzhledem k nejasnostem, zda k. tenkozobá ještě někde přežívá, a vzhledem k mimořádné obtížnosti jejího určování v terénu, by si však zasloužila, abychom jí věnovali pozornost. V tomto případě by bylo záhodno udělat výjimku a absenci fotografií nahradit kvalitními barevnými ilustracemi. Že to lze, dokazují jiní autoři (Hayman et al. 1987, Message & Taylor 2005, Corso et al. 2014). Ptáčkaři by alespoň mohli precizně nastudovat identifikaci tohoto druhu a být vzorně připraveni pro případ, kdyby se opět někde objevila, což zatím nemůžeme vyloučit.

U některých dvojic velmi podobných druhů, kde je zdůrazněn určitý znak jednoho druhu na konkrétní fotografii, by bylo velmi žádoucí zařadit pro srovnání i adekvátní fotografii „dvojníka“ se zdůrazněním podobné či odlišné charakteristiky. Např. vedle fotografie husy tundrové *Anser serrirostris* zdůrazňující, že světlá barva krku a hrudi pozvolna přechází v tmavou barvu hlavy, což je sice dáváno do kontrastu s husou krátkozobou *A. brachyrhynchus*, pro úplnost chybí srovnatelná fotografie (v identické pozici) h. polní *A. fabalis* s vyznačením (jakkoli titěrných a v terénu obtížně zaznamatelných) ID znaků. U trojice kulíků – k. zlatý *Pluvialis apricaria*, k. pacifický *P. fulva* a k. hnědokřídlý *P. dominica* je u k. zlatého a k. pacifického zdůrazněn přesah ručních letek s upřesněním, že u prvního z nich jsou viditelné čtyři konce ručních letek přesahujících ramenní letky (relativně dlouhý přesah) a u druhého tři viditelné konce (relativně krátký přesah). V kontrastu s tím u k. hnědokřídlého, který je

„dvojníkem“ k. pacifického, srovnatelný údaj chybí, přičemž by se patřilo uvést „dlouhý přesah, se čtyřmi až pěti viditelnými konci ručních letek (ale pozor na jedince s opotřebovanými ramenními letkami!)“ – cf. Sibley (2000), Hume et al. (2020). Někomu se podobné charakteristiky mohou zdát naprosto nepodstatné a v terénu téměř neviditelné, nicméně za příznivých podmínek lze zaznamenat či nafotit nejrůznější detaily, které se pak při identifikaci obtížně určitelných druhů velmi hodí. Při precizním vyhodnocování můžeme kombinací nejrůznějších charakteristik dospět k jednoznačnému závěru. Shodou okolností se uvedený příklad výborně hodí vzhledem k nedávnému pozorování k. hnědokřídlého na jižní Moravě, kdy je výše zmíněný znak dobře viditelný na fotografiích Michala Jakubce.

Taxonomie použitá v *ID HEB* je většinou v souladu s novodobými vědeckými poznatky, až na několik výjimek – orel nejmenší *Hieraaetus pennatus* řazený v příručce do rodu *Aquila*, bělokur rezavý *Lagopus scotica* je řazen stále jako poddruh bělokura rousného *L. lagopus scotica*. Tetřívěk obecný je uváděn postaru („voousovský“) jako *Tetrao tetrix* a přitom v úvodu příručky se píše, že pokud jde o taxonomii, přebírá IOC (Gill et al. 2024). Nutno poznamenat, že i v příslušné verzi IOC 13.2 z r. 2023 je t. obecný stejně řazen v rodu *Lyrurus*. Racek karibský *Leucophaeus atricilla* a r. vnitrozemský *L. pipixcan* jsou uváděni jako *Larus a.* a *Larus p.*, z pěvců pak kavka obecná *Coloeus monedula* jako *Corvus m.* U některých druhů není dodržena správná podoba druhových vědeckých jmen, přičemž je používána koncovka „a“ namísto „us“ jmenovitě u rybáka *Onychoprion fuscatus* a r. amerického *Thalasseus aculavidus*, r. královského *T. maximus*, jakož i u sovce sněžní *Bubo scandiacus*. I psaní koncovek druhových vědeckých názvů má totiž svá pravidla a nelze je psát

v libovolném tvaru (David & Gosselin 2002a, 2002b). Poddruhy čečetky zimní *Acanthis flammea ID HEB* „postaru“ rozdělují na tři samostatné druhy *A. cabaret*, *A. flammea* a *A. hormemanni*, což je dáno použitím předchozí verze IOC (Gill et al. 2024) v době dokončování rukopisu *ID HEB*. Čírka modrokřídlá *Spatula discors* je v příručce uváděna nejednotně, a to jednou pod rodovým jménem *Spatula* (str. 89), podruhé zas pod *Anas* (str. 90).

Navzdory uvedeným příkladům některých nedostatků je *ID HEB* špičkovým dílem zasluhujícím mimořádný respekt a poklonu. Jak už to na světě chodí, nic není zcela dokonalé, a tudíž je vhodné i tuto publikaci používat v kombinaci s dalšími kvalitními ID příručkami zahrnujícími západopalearktické ptačí druhy, a to zejména Jiguet & Audevard (2017), Shirihai & Svensson (2018), Hume et al. (2020, 2021), Cofta (2021) a Svensson et al. (2023), a v neposlední řadě také v konfrontaci s vysoce specializovanými ID příručkami nebo články, věnujícími se vyhraněným skupinám ptáků (např. *Worfolk 2000*, *Lefranc & Worfolk 2022*). Vzhledem k fascinující podrobnosti a kvalitě zpracování by *ID HEB* rozhodně neměla chybět v knihovně žádného vážného zájemce o identifikaci ptáků a lze ji vřele doporučit. Do budoucna bych si velice přál, aby autor příručky podstatně rozšířil její záběr a zahrnul do ní i druhy evropské části Ruska až po Ural, Střední východ a severní Afriku, jakož i ptačí hlasy a mapky rozšíření. Inspirací, pokud jde o výrazné rozšíření záběru, může sloužit jiná vynikající a novátorsky zpracovaná ID příručka původně pokrývající pouze Britské souostroví (Hume et al. 2020) a zahrnující 631 druhů, posléze rozšířená na celou Evropu a až 928 druhů (Hume et al. 2021).

Miroslav Čapek

LITERATURA

- Beaman M. & Madge S. 1998: *The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic*. Christopher Helm, London.
- Clark 1999: *A Field Guide to the Raptors of Europe, the Middle East, and North Africa*. Oxford University Press, Oxford & New York.
- Cofta T. 2021: *Flight Identification of European Passerines and Select Landbirds. An Illustrated and Photographic Guide*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.
- Cramp S., Simmons K. E. L. & Perrins C. M. (eds) 1977–1994: *The Birds of the Western Palearctic. Vols. I–IX*. Oxford University Press, Oxford & New York.
- Corso A., Jansen J. & Kóky S. 2014: A review of the identification criteria and variability of the Slender-billed Curlew. *British Birds* 107: 339–370.
- Čapek M. 1994: Cramp, S., Simmons, K. E. L. & Perrins, C. M. (eds) 1977–1994: *The Birds of the Western Palearctic. Vols. I–IX*. Oxford University Press, Oxford & New York. Literární recenze. *Sylvia* 30: 166–172.
- Čapek M. 2018: Shirihai H. & Svensson L. 2018: Handbook of Western Palearctic Birds. Vol. I: Larks to Warblers & Vol. II: Flycatchers to Buntings. Christopher Helm, London. Literární recenze. *Sylvia* 54: 89–96.
- David N. & Gosselin M. 2002a: Gender agreement of avian species names. *Bulletin of the British Ornithologists' Club* 122: 14–49.
- David N. & Gosselin M. 2002b: The grammatical gender of avian genera. *Bulletin of the British Ornithologists' Club* 122: 256–282.
- Delin H. & Svensson L. 1988: *Photographic Guide to the Birds of Britain and Europe*. Hamlyn, London.
- Forsman D. 1999: *The Raptors of Europe and the Middle East. A Handbook of Field Identification*. T & AD Poyser, London.
- Forsman D. 2016: *Flight Identification of Raptors of Europe, North Africa and the Middle East*. Christopher Helm, London.
- Génsbøl B. 2008: *Birds of Prey*. HarperCollins, London.
- Gill F., Donsker D. & Rasmussen P. (eds) 2024. *IOC World Bird List* (v 14.2). Doi 10.14344/IOC.ML.14.2. <http://www.worldbirdnames.org/>
- Hayman P., Marchant J. & Prater T. 1988: *Shorebirds: An Identification Guide to the Waders of the World*. Christopher Helm, London.
- Hume R., Still R., Swash A. & Harrop H., Tipling D. 2020: *Britain's Birds. 2nd. Fully revised and updated edition*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.
- Hume R., Still R., Swash A. & Harrop H. 2021: *Europe's Birds: An Identification Guide*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.
- Jiguet F. & Audevard A. 2017: *Birds of Europe, North Africa and the Middle East. A Photographic Guide*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.
- Lefranc N. & Worfolk T. 2022: *Shrikes of the World. 2nd. ed.* Helm, London.
- Lewington I., Alström P. & Colston P. 1991: *A Field Guide to the Rare Birds of Britain and Europe*. HarperCollins, London.
- Malling Olsen K. 2024: *Gulls of Europe, Asia and North America. Reprint with corrections*. Christopher Helm, London.
- Message S. & Taylor D. 2005: *Waders of Europe, Asia and North America*. Christopher Helm, London.
- Shirihai H. & Svensson L. 2018: *Handbook of Western Palearctic Birds. Vol. I: Larks to Warblers & Vol/ II: Flycatchers to Buntings*. Christopher Helm, London.
- Sibley D. A. 2000: *The Sibley Guide to Birds*. Alfred A. Knopf, New York.
- Svensson L. 2023: *Identification Guide to European Passerines. 5th. ed.* Lullula Förlag, Stockholm.
- Svensson L., Mullarney K. & Zetterström D. 2023: *Collins Bird Guide: The Most Complete Guide to the Birds of Britain and Europe. 3rd. ed.* HarperCollins, London.
- van Duivendijk N. 2010: *Advanced Bird ID Guide: The Western Palearctic*. New Holland, London, Cape Town, Sydney & Auckland.
- Worfolk T. 2000: Identification of Red-backed, Isabelline and Brown Shrikes. *Dutch Birding* 22: 323–362.

Prokosch P. (ed.) 2024: *The East Atlantic Flyway of Coastal Birds: 50 Years of Exciting Moments in Nature Conservation and Research.*

Lynx Nature Books, Barcelona (ISBN 978-84-16728-69-5). 232 str. 27,99 GBP.

Hned z počátku recenze se přiznám - nemám rád knihy, ve kterých se autor prezentuje přespříliš. Při letmém prohlédnutí této knihy jsem nabyl tento dojem i o editoru této knihy, Peteru Prokoschovi. Ochránář žijící v Norsku svůj odborný život zasvětil bádání na berneškách tmavých (*Branta bernicla*), jespácích rezavých (*Calidris canutus*) a břehouších rudých (*Limosa lapponica*) - tedy ptáčích, pro něž je životně důležitou tahovou zastávkou Wadden Sea. A to je místo, kterému je v knize právem věnována hlavní pozornost. Myslím, že českým ornitologům není třeba tuto lokalitu blíže představovat - stěží se najde ptáčkař, který by tam nebyl. Na druhou stranu ale neznám nikoho z našich ornitologů, kdo by měl možnost navštívit poloostrov Tajmyr, další klíčovou lokalitu zmíněných druhů. Abych se ale vrátil na začátek - Peteru Prokoschovi jsem odpustil. Jeho zásluhy o poznání východoatlantické tahové cesty ptáků jsou nepopíratelné. Dalších 21 spoluautorů se na knize podílelo různým rozsahem. Zástupcům Česka v mezinárodních organizacích zabývajících se ochranou mokřadů (Ramsarská úmluva) a tahových cest (Bonnská úmluva, AEWa - Dohoda o ochraně africko-euroasijských stěhovavých vodních ptáků) je dobře známé jméno Gerard Boere, který se výrazně angažoval ve všech těchto organizacích a na vzniku AEWa má navíc lví podíl.

Úvod knihy představuje tajemství ptačího tahu, hlavní lokality východoatlantické tahové cesty (East Atlantic

Flyway; dále jen EAF), její hlavní aktéry a pozadí vzniku ochranných úsilí jak na Wadden Sea, tak na dalších důležitých zastávkách EAF. Poměrně výrazným způsobem je zde zmíněn i politický vývoj především bývalého Sovětského svazu, jehož rozpad umožnil na začátku 90. let nejen cestu hlavních autorů knihy na Tajmyr, ale vyústil ve zřízení velkého chráněného území s názvem Great Arctic Reserve na severním pobřeží Tajmyru a umožnil úzkou spolupráci mezi národním parkem Schleswig-Holstein Wadden Sea a rezervací Tajmyrskij Zapovednik. Ale k tomu vedla ještě dlouhá cesta Výrazným způsobem je v úvodu zmíněn také podstatný příspěvek ukrajinských (!) ornitologů k dosažení zmíněného cíle. Vskutku, v autorském kolektivu jsou zmíněna tři jména - a ve všech případech se jedná o ukrajinské ornitology či ochránáře, v čele s Taťánou Kirikovou, dřívější pracovníci ornitologické stanice Azov-Black Sea a Univerzity Bohdana Chmelnického v Melitopolu. Myslím, že všichni naprosto rozumíme povzdechu P. Prokosche nad současnou situací a otázkou, jak se bude tak slibně založená spolupráce dále vyvíjet.

První kapitola pojednává o přírodních podmínkách vzniku unikátního biotopu Wadden Sea, druhá představuje ústy nejpovolanějšími (výše zmíněný G. Boere) mezinárodní úmluvy týkající se územní i druhové ochrany tohoto území. Mimo již zmíněnou Bonnskou úmluvu o ochraně migrujících druhů živočichů a AEWa se Wadden Sea výrazně dotýká i Úmluva o ochraně biodiverzity (CBD). Další nálepkou dokazující jedinečnost území pak představuje vyhlášení za Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO (World Heritage Site). Nejnovější data ze sčítání se týkají 10-12 milionů vodních a mokřadních ptáků každoročně zde protahujících; Wadden Sea má pro tyto ptáky naprosto

klíčový význam jako „výkrmna“ před dlouhým letem na hnízdiště nebo zimoviště. Řada druhů ptáků totiž absolvuje další tah na zimoviště nebo hnízdiště bez jediné zastávky – a jde o vzdálenosti přesahující 4 000 km. Tyto údaje dokladuje kniha na mnoha názorných obrázcích, grafech i tabulkách. Díky nejmodernějším výzkumným metodám také víme, že zásadní zimoviště pro klíčové druhy představuje národní park Banc d'Arguin v Mauretánii, další neméně důležitým místem je Bijagós Archipelago v Guinea-Bissau. Bližší seznámení s autorovým oblíbeným druhem, berneškou tmavou, je uvedeno v další kapitole. V našich končinách je možná méně známým fenoménem preference hnízdění společně s velkými druhy racků (r. šedý *Larus hyperboreus*, r. žlutohý f. „*taimyrensis*“ *L. fuscus*) nebo sovicí sněžnou (*Bubo scandiacus*). Rozsáhlé značení odečítacími kroužky právě na Tajmyru dokázalo přesvědčivě odhalit celou pouť bernešky tmavé přes Wadden Sea až na zimoviště ve Francii a Anglii. Následná kapitola představuje blíže taje tahu obou druhů „*marathon migrants*“, jespáka rezavého a břehouše rudého. Přehledné mapky znázorňují daleké tahové cesty všech šesti populací (platí pro oba druhy) z tundry Arktidy až na protilehlé končiny na jižní polokouli. Jedinou výjimku zde představuje málo známá jamalská populace břehouše rudého zimující na Středním východě. Popis fascinujícího průtahu těchto populací zároveň ukazuje zřejmě aktuálně probíhající diferenciací obou druhů minimálně na úrovni poddruhů.

Velmi detailní popis (prakticky den po dni) se v možná nejzajímavější (nebo nejnepřínávější?) osmé kapitole týká historie vyhlášení výše zmíněné Great Arctic Reserve. Ta vznikla jen díky naprosto specifickým politickým i ekonomickým podmínkám po rozpadu

Sovětského svazu a následného bezvládní. Tato kapitola se čte skoro jako detektivka. Zachycuje postupné navazování kontaktů, získání letenek, osobních setkání, poznávání biotopů známých jen z literatury, až po v současné době návštěvu z kategorie sci-fi: vojenskou základnu Čeljuskin, ležící na nejsevernějším bodě všech kontinentů (77°43'N, 104°14'E). První expedice v červenci 1989 vedla jak k odchytu a kroužkování více jak 1000 pelichajících bernešek tmavých, tak na konci pobytu na přelomu července a srpna k improvizované konferenci „Perspektivy ochrany Tajmyru“. Potvrzení přímého kontaktu mezi Wadden Sea a Tajmyrem, díky kontrole dvou bernešek kroužkovaných v německé a holandské části Wadden Sea, bylo jedním z impulsů výrazného zapojení oficiálních míst v obou státech na poli další ochrany (a výzkumu) této oblasti. Následující dvě expedice v letech 1990 a 1991 vyústily mimo jiné v návštěvu ruských kolegů na Wadden Sea, včetně kontroly několika bernešek kroužkovaných na Tajmyru. Souběžně probíhala jednání na politické i odborné úrovni, která nakonec vyústila v oficiální podpis tehdejšího ruského premiéra Černomyrdina pod zřizovací listinu zmíněné Great Arctic Reserve v květnu 1993. Tehdy největší chráněné území v Rusku o rozloze více než 41 000 km² bylo vyhlášeno díky podstatnému upřesnění znalostí tahových poměrů u bernešek tmavých, jespáků rezavých a břehoušů rudých. Výrazným způsobem se mimo již zmíněných osobností podíleli na celém procesu vyhlášení i u nás známí profesor Jevgenij Syroechkovskij a Eugeniusz Nowak (ten i z pohledu místních obyvatel). V současné době ovšem vzhledem k radikálně změněným politickým podmínkám v Rusku zůstává další vývoj oblasti ve hvězdách. Následující kapitola pojednává o obdobných ochrannářských

a výzkumných aktivitách v obrovské oblasti delty řeky Lena, při nichž se angažovali i princ Filip a švédský král Carl XVI. Gustaf. Tato kapitola končí přáním, aby úspěšně navázaná spolupráce na poli výzkumu East Atlantic Flyway, v současné době zcela zamrzlá po ruské invazi na Ukrajinu, pokračovala tam, kde byla zahájena na počátku 90. let.

Představení dalších klíčových lokalit EAF je náplní dalších kapitol. Výzkum i důležitost pro tah klíčových druhů se týká již výše zmíněných Banc d'Arguin v Mauretánii (včetně excelentních fotografií výzkumného týmu mladíků z roku 1973 a téhož týmu po 40 letech) a souostroví Bijagós včetně významu místních komunit pro ochranu původních biotopů. O vyhlášení tohoto souostroví za národní park se významným způsobem zasloužil Luc Hofman, jeden z otců-zakladatelů Ramsarské úmluvy (jeho blízkým spolupracovníkem byl po mnoho let Karel Hudec). Příznačný název další kapitoly „Sivash a Wadden Sea: dva majáky na rozdílných migračních trasách“ napovídá mnohé: srovnání těchto dvou lokalit není nadsázkou! Bohužel, jejich další vyhlídky nemohou být rozdílnější – absolutní ochrana Wadden Sea kontrastuje s nejasným osudem Sivashe. Rozsáhlé mokřadní biotopy na západním pobřeží Azovského moře, představující dříve tahovou zastávku pro více jak 3 miliony vodních a mokřadních ptáků více než 90! druhů, jsou z různých důvodů v ohrožení. Smutným konstatováním všech tří ukrajinských autorů této kapitoly je fakt, že od okupace Krymu a přiléhajících území Ruskem nejsou z této oblasti téměř žádné (rok 2021 byl výjimkou) relevantní údaje o rozsahu průtahu. Sivash je nejdůležitější evropskou tahovou zastávkou pro jespáka křivozobého *Calidris ferruginea* (až 80 000 jedinců). Poslední, sedmnáctá kapitola se týká srovnání EAF s ještě daleko vzdálenějším územím – East

Asian-Australasian Flyway. Také tato tahová cesta je ve výrazném ohrožení, především nevratnými přeměnami příbřežních mokřadů na nejrůznější infrastrukturu (vzhledem k obrovskému investičnímu potenciálu Číny). Jedny z nejdůležitějších tahových zastávek zde leží v blízkosti ústí třetí největší řeky světa Jang-c'-ťiang. Systém ukládání sedimentů zde byl ale zásadním způsobem narušen megalomanskou přehradou Tři soutěsky stejně jako bouřlivým rozvojem jedné z největších megapolí světa Šanghaje. Otázkou tedy zůstává, jakým způsobem se s těmito faktory vyrovnají dva z nejohroženějších bahňáků světa, jespák lžicozobý (*Calidris pygmaea*) a vodouš ochotský (*Tringa guttifer*).

Kniha končí krátkými medailonky všech přispěvatelů (včetně fotografií) a vhodně rozdělenými rejstříky na jména lidí, zeměpisné pojmy, druhovým rejstříkem rostlin a živočichů a závěrečným seznamem organizací, ochrannářských úmluv a dalších subjektů.

Po sepsání recenze mi začal vrtat hlavou podtitul knihy týkající se 50 let vynikajících momentů v ochraně přírody a výzkumu. K jakému datu se vlastně to výročí vztahuje? Dozvídáme se to hned v úvodu knihy – šlo o nástup editora knihy na civilní službu na stanici ochrany přírody Wattenmeer (německý ekvivalent anglického Wadden Sea) a bližší seznámení s jeho budoucím objektem zájmu – berneškami tmavými. Nejsm si jist, jestli tento moment patří mezi ony zmíněné vynikající chvíle ochrany přírody Wadden Sea. Jisté je, že recenzovaná kniha mimo výstavnou výpravu (tisk, kvalita fotografií) přináší skvělý vhled do historie a významu těchto výjimečných území, včetně mnoha prozatím nezveřejněných údajů. Peter Prokosch odvedl vynikající práci, nakladatelství Lynx také.

Josef Chytil